

LEKKER BOEKIE!

BAS STEMAN

**LEKKER
BOEKIE!**

ZO WORDT LEZEN [WEER] LEUK

Nieuw Amsterdam

Eerste druk september 2020

Tweede druk oktober 2020

© Bas Steman 2020

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Rouwhorst + Van Roon

Omslagillustratie © 4rovers

Foto achterplat © Jacinthe Sykora

NUR 323

ISBN 978 90 468 2781 9

www.nieuwamsterdam.nl

www.bassteman.nl

INHOUD

- 1 David 7
 - 2 Carpe diem 13
 - 3 De eerste avond 22
 - 4 De schrijver als paashaas 32
 - 5 Wij 39
 - 6 De aankomst 48
 - 7 Hier is... 60
 - 8 Alleen met de goden 69
 - 9 Nescio 78
 - 10 De avonden 88
 - 11 Karel ende Elegast 101
 - 12 Max Havelaar 111
 - 13 Literatour 122
 - 14 Mondeling 130
 - 15 Jongens aan het IJ 142
 - 16 Natafelen 146
 - 17 Greep uit de leeslijst van leesclub Nescio 155
- Nieuwe ogen (nagekomen gesprek met de auteur) 162
- Woord van dank 169
- Over de auteur 171

1

DAVID

Februari 2006

De avond was lui begonnen. Ik had afgeruimd, koffiegezet en lag net op de bank, toen er werd aangebeld. Ik deed open. In het lamplicht dat vanachter mij naar buiten viel herkende ik David, mijn buurjongen.

‘Je had ooit gezegd dat je me wel wilde helpen met mijn mondeling, toch?’

‘Ja, tuurlijk, leuk. Wanneer heb je het?’

‘Morgen,’ zei hij zacht.

‘Dat meen je?’

‘Ja.’

‘Alles gelezen?’ vroeg ik, wantrouwend.

‘Bijna.’ Hij draaide zijn gezicht naar de straat.

‘Bijna?’

‘Niet echt.’

‘Eikel!’ zei ik. ‘Wat denk je zelf?’

Niet moedeloos worden, dacht ik, misschien was zijn havo-examen nog te redden. Davids donkere ogen keken me aan. Beschaamd. Hij raadde mijn gedachten: ‘Je denkt zeker: weer zo’n kansloze scholier die zijn mondeling Nederlands gaat verknallen.’

‘Veel erger nog!’ zuchtte ik terwijl ik zijn blik zocht en me zwaar voelde worden. Waarom ervaren jongeren lezen vaak als een taakstraf, of misschien nog erger, als bijzaak? Niet dat lezen alles is en alleen maar leuk hoeft te zijn. Zeker niet. Een boek mag lastig zijn, een beetje schuren. Dat vormt. Ik moest denken aan een citaat van Thomas More: ‘Een van de grootste problemen van onze tijd is dat velen geschoold zijn, maar weinigen zich hebben ontwikkeld.’

Hoe bestaat het dat wat onze taal zo rijk maakt, onze verhalen, gedichten of toneelstukken, pubers maar zelden boeit? Op een of andere manier slagen we er niet goed in om duidelijk te maken dat je door te lezen je zelfs sneller kunt ontwikkelen, dankzij de opgeschreven ervaringen van anderen.

‘Welke boeken heb je op je lijst? Zit er een beetje een lijn in?’

David tuurde naar mijn schoenen. ‘Ik heb vooral gekeken naar niet te dikke boeken die wel te doen waren en waar ik makkelijk uittreksels van kon vinden.’

‘Kansloos,’ glimlachte ik. Er is niets veranderd, scholieren blijven scholieren.

‘Daaf, je gaat nu naar je moeder. Zegt dat je een enorme eikel bent, want dat ben je, en je gaat diep door het stof. Ja?’

‘Ja,’ zei hij met een mager glimlachje op zijn lippen.

‘En je smeekt haar op je blote knietjes of ze je morgen ziek wil melden. Wanneer is de herkansing?’

‘Over anderhalve week.’

‘Dat redden we. Komende week, elke avond om zeven uur ben je bij me. Met alles wat je gelezen hebt of had moeten lezen. Mail me straks je boekenlijst, dan ga ik kijken wat we ermee kunnen. Nu naar je moeder en lezen! Eikel.’

Een paar dagen later stond hij met gebogen schouders voor mijn voordeur. Zijn lange lokken hingen voor zijn ogen. Aarzelend legde hij zijn schrift op tafel. Zijn lijst bleek onsamenhangend. David zwabberde, had zonder richting of context een stuk of acht boeken bij elkaar gezet. Het boek over literatuurgeschiedenis was een stapeltje aan elkaar geniete stencils. De lessen waren vaak uitgevallen. Kennelijk geen prioriteit. Hoe bestaat het, dat we zo omgaan met onze eigen cultuur? Tijdens de lessen had hij ook nog eens niet op zitten letten. Hij wist niet goed wat hij met een boek moest, wat hij ermee kon, hoe je het zou kunnen lezen, en hij had al helemaal geen idee dat een boek iets voor je kon betekenen. Na die eerste avond zaten we een week lang avond aan avond samen aan tafel. Op zoek naar lijnen, markante scènes, onderliggende thema's. Welke schrijvers konden we aan elkaar koppelen? Waar zit het verhaal van deze leeslijst? Dat was de vraag.

'Vergeet die docent! Waar wil jij dat het gesprek over gaat? Waar lig je wakker van? Wat is jouw verhaal? Ga op zoek naar wat jou raakt. Ben je veranderd, ben je anders gaan denken?'

'Is dat belangrijk?'

'Ja, daar gaat het om. Dat je uit de boeken die je hebt gelezen datgene haalt wat je heeft ontroerd, heeft gestoord, wat je is opgevallen. Waar liep je vast in een boek of waarin heb je je herkend? Welke scène kwam binnen als een schop in je ballen? Maar, lieve Daaf, dat kan dus alleen wanneer je alles hebt gelezen. Jouw leraar heeft echt geen zin in een kat-en-muisspelletje of jij een boek wel of niet hebt gelezen.'

David veegde zijn lange lokken uit zijn gezicht, vertelde dat hij wel gelachen had om bepaalde scènes, dat hij zich had opgewonden over de slappe houding van een van de karakters en

dat hij de taal wel mooi vond in het boek dat voor ons lag. Beet. Deze romans werden de pijlers van zijn lijst, besloten we. We zochten op wanneer deze boeken waren verschenen, of ze in een bepaalde traditie stonden of juist reageerden op de actualiteit. We plozen verhalen uit en we analyseerden het tijdsverloop, zochten een verklaring voor de titel (Waarom zijn de figuranten figuranten in *Figuranten*?) en scanden de teksten op symboliek.

Meteen de eerste avond al was de onderuitgezakte scholier die op ongeïnteresseerde toon sprak over die duffe boeken, langzaam rechtop gaan zitten tijdens ons gesprek. Zijn bruine ogen begonnen te glanzen, er kwam kracht in zijn stem. Terwijl hij achteloos mijn laatste reep chocolade verslond, bladerde hij door mijn boeken over literatuurgeschiedenis. Met volle mond: 'Ik leer nu al meer over literatuur dan in die twee jaar op school. Als ik had geweten dat het zo leuk was, was ik er wel eerder aan begonnen. Zo diep zijn we er nooit op ingegaan.'

'Een docent kan nooit alle boeken een voor een behandelen, zoals wij nu doen,' zei ik. 'Je had er zelf veel dieper op in kunnen gaan, Daaf. Dit kan je ook zelf ontdekken en dan is het nog leuker dan als ik het je vertel.'

In vier avonden stond het verhaal. We hadden de belangrijkste boeken gelezen, wat informatie opgezocht over de schrijvers, verbanden gelegd tussen schrijvers en hun romans, ze in de tijd geplaatst. We hadden een paar krachtige scènes gevonden waarover David het wilde hebben, omdat hij zich ergerde aan de hoofdpersoon of zich in een situatie herkende.

De laatste avond vertrok hij pas tegen middernacht. Het huis werd stil, de tafel lag bedolven onder boeken en aantekeningen. In mijn gedachten herbeleefde ik de avond, ik dacht terug aan de uren met David. Het proces had zich geleidelijk voltrok-

ken. Een zoutzak was nieuwsgierig geworden. Om het woord 'geïnspireerd' maar niet te gebruiken.

Een paar dagen later stond David weer voor de deur. Ditmaal met een fles wijn in zijn handen. Grijnzend: 'Een 9!'

Ik realiseerde me dat ik niet alleen David had geënthousiasmeerd maar dat hij vooral mij had begeesterd. Dit is wat ik kan doen, dacht ik: met jongeren de literatuurgeschiedenis in duiken, samen boeken lezen, gedichten, kluchten, romans. Ik nam me voor: zodra mijn zoon zover is, richten we een leesclub op met een paar jongens uit zijn klas en gaan we samen lezen. Samen praten over verhalen die ons zijn verteld, over boeken. Daarop reflecteren. Hen laten ervaren dat lezen zinvol en plezierig kan zijn.

Iedereen heeft dromen en verlangens, culturele achtergronden en geschiedenissen. Voor ieder van ons valt er een reis te maken, langs tijden, door ervaringen van anderen zoekend naar ons eigen verhaal, naar dat wat ons roert, weerhoudt, boeit, verleidt, voedt en misschien zelfs naar dat wat zin geeft.

'O Captain! My Captain!'

O schipper! Mijn schipper!

O schipper! Mijn schipper! Op onze barre reis

Weerstand het schip de grootste storm maar wonnen wij de
prijs

De kaai nabij, de mensen blij, ik hoor de klokken luiden

Waar ieders blik het vaartuig volgt, vermetel, vastberaden.

Maar o hart! Hart! Hart!

O de druppels, bloedig, rood

Daar waar mijn schipper ligt aan dek
Gevallen, koud en dood.

Vertaling 'O Captain! My Captain!' door Erik Bindervoet, uit *500 gedichten die iedereen gelezen moet hebben*, verzameld door Ilja Leonard Pfeijffer en Gert Jan de Vries

2

CARPE DIEM

Augustus 2015

‘Een leesclub? Niemand van mijn vrienden leest,’ zei mijn zoon Jip.

‘Daarom juist,’ antwoordde ik. ‘Laten we het samen doen. Jij met je vrienden. Als we nu beginnen, kan je met een lekker gevoel het mondeling over literatuur in. Scoor je daar goed, kan je over twee jaar je examen bijna niet verkloten. Veel relaxter.’

‘Oké, klinkt wel suf hoor, leesclub.’

‘Laten we het gewoon proberen en het gezellig maken. Jongens onder elkaar.’

‘Ik ga ze appen.’

‘Dan zien we wel.’

De belangrijkste reden om een leesclub te starten houd ik nog even verborgen. Jongens van vijftien moet je niet te veel vermoeien met je agenda. Natuurlijk wil ik dat zij hun examen halen, maar ik ga niet wakker liggen van cijferlijsten, leerresultaten en slagingspercentages. Wat weet ik nog van sommen, staartdelingen, formules? Wat is me echt bijgebleven? Misschien de verhalen van de docent geschiedenis die de historische episodes

aan elkaar breide alsof hij zelf als Romeins legionair over de Alpen trok, en met vochtige lippen getuigde van de bestorming van de Bastille.

Ik hoop vooral dat het leven van deze gasten verdiept wordt en ontvlamt.

Bij mij gebeurde dat door boeken die ik las, verhalen die ik hoorde, een avond met bekende dichters op school, door films die ik zag. Daar kreeg mijn leven een zetje, daar vonkte het, daar ontstond er iets. Door te lezen leerde ik mezelf beter kennen, begon het diepere gevoel in me te rijpen, omdat het woorden kreeg en een eigen taal vond. Ik kon mezelf spiegelen aan verhalen, geschiedenissen en ervaringen van anderen. Ik kon mijn eigen verbeeldingskracht en inlevingsvermogen gebruiken en besepte dat wat ik dacht en voelde ertoe deed. In verhalen vond ik inspiratie en troost.

Ik denk aan David, de buurjongen. Hoe hij negen jaar geleden voor me stond. Hulpeloos, hongerig zonder te beseffen dat hij honger had of waarnaar, omdat hij geen beeld had van waar zijn geest naar snakte. De theorie van het schoolexamen stond – net als bij veel scholieren – tussen hem en het verhaal in.

Met een stapeltje stencils en een boekje over literaire technieken moest hij in één keer de sprong maken van de onderbouw naar het eindexamen. Dat werkte niet voor hem. Voor wie wel eigenlijk? Jammer. Iedere motivatie verdampte. Maar wat bleek? Aan mijn keukentafel verzwoeg hij alles, ontbrandde er een licht in zijn ogen. Hij kwam met vragen, maakte gevatte grappen over personages. De letters kwamen tot leven.

Het uurtje literatuur op school was niet genoeg. Er was een tijd dat het anders was, dat literatuur (en lezen) een steviger fundament had binnen het vak Nederlandse taal en literatuur.

Sinds we vanaf begin jaren tachtig het land meer en meer als een BV besturen en de kwaliteit van het leven vooral in euro's moet worden uitgedrukt, is cultuur meer en meer weggezet als nutteloze hobby. 'Van "noodzakelijk goed" degradeerde cultuur tot "bijvangst", van waardevol naar weelderig*.'

Literatuur, kunst; volgens Jip en zijn vrienden kon er bijna niets zinlozer bestaan. Ons schoolstelsel blijkt zo te zijn ingericht dat de grootste kans op reflectie aan de randen van het curriculum is beland.

Jongeren kunnen een diploma behalen door binnen de lijntjes te kleuren, braaf nullen en enen te reproduceren, zonder ooit te zijn bevraagd naar hun eigen diepzinnige, oorspronkelijke gedachten of gevoelens. Zonder zich te hebben verdiept in hun eigen geest en handelen, zonder te hebben gevoeld dat zij ertoe doen, dat ze een keuze hebben, dat ze voelers zijn, vrije denkers, dat het allemaal anders kan en mag. En daarvoor is de literatuur een geweldig vehikel. Een gemiste kans.

Je kunt honderd worden zonder ooit een schilderij te hebben gezien, zonder een roman of dichtbundel te lezen. De meeste scholieren zullen ook zonder literatuur goede verpleegkundigen kunnen worden, bekwame lassers, timmerlieden, bestuurders, wetenschappers, fietsmakers, leiders, onderzoekers. Waar het mij om gaat is dit: wat geven we de jongeren, behalve een diploma en een cijferlijst, nog meer mee op hun reis door het leven?

Literatuur kan net dat tikkie geven, waardoor je anders naar de wereld gaat kijken, waardoor je eigen gedachten of gevoelens vrijkomen. Een mooi verhaal kan voeden, verdiepen, inspire-

* Citaat van Huub van der Lubbe in een tv-uitzending van *Pauw*, november 2019.

ren, spiegelen, het inlevingsvermogen prikkelen en de jongeren bovenal weerbaar maken. Soms lijkt er een lange weg te gaan. Een docent economie op de school van mijn zoon had met droge ogen gezegd dat het profiel Cultuur en Maatschappij volgens hem vwo-onwaardig was.

Zo ver zijn we al.

De meeste bezieling kreeg ik door Robin Williams in de rol van John Keating in de film *Dead Poets Society*.

Keating was de gedroomde leraar, eentje die literatuur doceerde zoals het hoort. De man die me duidelijk maakte dat je sommige dingen moet loslaten om vooral te voelen, om de essentie te ervaren van een gedicht, van een verhaal. Wars van regeltjes droeg hij zijn leerlingen op om de pagina's met poëzietheorie uit hun leerboek te scheuren. *Rip it out!! Rip it!!*

Wauw!

Ingefluisterd door Keating wil ik jongeren de hand reiken, ze meevoeren naar hun eigen verhaal, hen laten aanmeren bij hun eigen inspiratiebronnen. Het besef tot hen laten doordringen dat dit hun leven is. Ze moeten het zelf doen, het leven in, er iets van maken. Wees verwonderd, heb lief, leef je mooiste leven!

Het was 1989, ik zat in de bioscoop. Het leven dat voor me lag was een zee zonder oevers, zo weids, zo groot. Zonder enig idee waar mijn weg lag, kon ik alle kanten op. De droom om een goede wielrenner te worden liet mij langzaam los. Moest ik rechten gaan studeren, werd het de journalistiek of zou ik toch proberen industrieel ontwerper te worden? Geen idee. Wat ik echt wilde, durfde ik dat wel?

Tijdens de literatuurlessen op school – en vooral door de boeken die ik had gelezen – begon er bij mij iets te gloeien. In

een schriftje schreef ik verhalen en gedichten. In mij was het vuur opgelaaid om ooit een roman te schrijven. Ooit.

Toen zag ik *Dead Poets Society*. Godzijdank.

Keating doceerde Engelse literatuur op een strenge jongensschool in Amerika. De film was een paar minuten bezig, toen hij verscheen. Hij wandelde fluitend de klas in en weer uit en vroeg de jongens hem te volgen. De leerlingen hadden geen idee wat hun overkwam, of ze Keating konden vertrouwen. Er ontstond verwarring. Volgen? Achter hem aan de klas uit lopen? Wel of geen boeken mee?

Keating voerde hen het trappenhuis in, citeerde: 'O Captain! My Captain!'

Vraagt vervolgens: 'Wie weet de herkomst van deze zin?'

De jongens staarden hem zwijgend aan.

'Iemand? Geen enkel idee? Het komt uit een gedicht van Walt Whitman over Abraham Lincoln. In deze klas mogen jullie me aanspreken als Mr. Keating, of – wie durft – met "O Captain! My Captain!"'

Gegniffel.

Keating vroeg een van de leerlingen een pagina voor te lezen uit het lesboek.

Aarzelend begon hij te lezen: 'Pluk rozen nu 't nog mag, de tijd blijft immers ijlen. De bloem die vandaag nog lacht, is morgen alweer wijlen.'

Keating herhaalt, krachtiger: 'Pluk rozen nu 't nog mag. In het Latijn verwoorden ze deze gedachte als *carpe diem*. Wie weet wat dat betekent?'

Een jongen met bril stak zijn hand op. 'Pluk de dag.'

'Pluk de dag. Pluk rozen nu 't nog mag. Waarom schrijft een schrijver deze woorden?'

Iemand grapte: ‘Omdat hij haast heeft.’

‘Nee, verkeerd antwoord. Bedankt voor het meespelen,’ antwoordde Keating. ‘Omdat we voer voor de wormen zijn, mannen. Omdat, geloof het of niet, we allemaal op een dag stoppen met ademen, koud worden en doodgaan.’

Hij vroeg de jongens dichterbij te komen, dichterbij de zwart-witklassenfoto’s achter glas. Beelden uit het begin van de twintigste eeuw, waarop generaties te zien waren, jongens, die droomden van een interessant, vrij en plezierig leven.

‘Kijk naar de gezichten uit het verleden. Je loopt er vaak langs zonder echt te kijken. Ze verschillen niet veel van jullie, toch? Hetzelfde haar, net zo vol hormonen als jullie. Even onoverwinnelijk als jullie. De wereld ligt aan hun voeten. Ze geloven dat ze zijn voorbestemd tot grote daden. Net als jullie.’

Er volgden een paar shots van de jongens op de zwart-witfoto’s. Afgewisseld met close-ups van de leerlingen.

Keating vervolgde: ‘Hebben ze te lang gewacht om iets van hun leven te maken? Immers, heren, op deze knapen groeien nu narcissen. Maar als je goed luistert, hoor je hun raad aan jullie... Leg je oor te luisteren. Hoor je het?’

De jongens stapten naar boven, draaiden een oor naar de foto’s. Daar was de stem van Keating, fluisterend: ‘Caaarrrrpe. Hoor je het? Caaarrrrpe... Carpe diem.’

Stilte.

‘Pluk de dag, jongens. Maak iets bijzonders van je leven.’

Dagen was ik van slag. De boeken die ik – vooral voor school – gelezen had en de gedichten, kregen betekenis. Ik lag op bed, staarde naar het plafond en besepte dat ik moest najagen wat mijn hart wilde.

Schrijven wilde ik, vrij zijn in mijn gedachten. Me niet laten beperken tot een cijferlijst of burgerservicenummer. Ik voelde en wist: ik ben een schrijver, zij het een schrijver zonder boek. In mijn hoofd echode de stem van Keating: *'Suck the marrow out of life!'*

Langzaam, als een bezwering, kwamen de woorden over mijn lippen: 'Straks is alles voorbij, ik moet het doen. Nu.'

Fuck it, dacht ik, ik ga ervoor. Carpe diem.

Mijn zoon Jip heeft zijn 'squad' geappt. In spanning wacht ik af. Hun reacties waren naar verwachting wat lauw. Samen lezen? Best suf. Vooral omdat ze vrienden zijn, geven ze mijn voorstel het voordeel van de twijfel. Het is in ieder geval een mooie gelegenheid om een avondje samen te zijn. Er zijn vast wat chips en cola en het is lang genoeg licht om daarna tot laat nog een balletje te trappen op het plein bij de kerk.

Ik voel vuur. Ik geloof in jongeren en ik hoop dat ze geïnspireerde keuzes kunnen maken in het leven, opdat ze zelfbewuste, nadenkende, humoristische, weerbare mensen worden. Wat ik op z'n minst kan doen, is deze jongens in contact brengen met verhalen die mij zijn bijgebleven, die mij hebben gevormd. Misschien raakt het hen ook, misschien brengt het hen in contact met andere gedachten, andere werelden, maar laat het hun vooral ook zien dat er andere mensen zijn die met dezelfde worstelingen leven als zij. Maar uiteindelijk moeten ze zelf ervaren en bepalen of het lezen van boeken voor hen van waarde is. Het is aan hen.

Op 24 augustus maken we een appgroep aan.

Op 8 september doop ik de leesclub 'Nescio'. Gaandeweg zullen ze wel ontdekken waarom. Op vrijdagavond 18 september

2015 zullen we voor het eerst samenkomen. Geen idee hoe ik het ga aanpakken. Lukt het me om deze gasten aan boord te krijgen? Eerst maar een beetje aftasten. Ik vraag ze een foto mee te nemen van minstens vijf jaar oud, waaraan zij een herinnering hebben gekoppeld.

Heren van het goede leven, wellicht een overbodig kattebelletje, maar denk aan de foto's morgen. Mag ook op je telefoon of iPad. Tot morgen, B.

Wat vindt Nescio er eigenlijk zelf van?

Daan: 'De *journey* begon toen we met z'n allen aan het chillen waren en Bas mij vroeg of ik een leesclub die ze hadden opgericht te *joinen*. Als ik iemand van de vriendengroep moet aanwijzen die het minst serieus is, wijs ik naar mezelf. Dat is dan ook vast de reden waarom ik eerst niet was uitgenodigd, *fair enough*. Met mijn onserieuze kop heb ik toch ja gezegd, want zelfs ik kon inzien dat dat wel heel nuttig zou zijn. Alleen al om een diploma te halen.'

Sem: 'Wat ik niet kon weten was dat de leesclub mijn leven totaal zou veranderen.'

Jip: 'Vond het leuk, ik was benieuwd en nieuwsgierig naar wat we gingen doen. Mijn vader begon erover toen Sem mee was op vakantie. Daar kwam toen geen woord uit. Hij lag alleen maar te slapen. Zelfs als we ergens naartoe gingen. Ik had geen idee dat we er zo veel uit zouden halen. Niet alleen kennis, ik ben